

Champion

Eskual Herriaren gort. behetik

Lehen Tathia

Isuizteko ihestatetik

Auzoerako artzainerak

! - Hatzetarik argia

Mendian hatzak barna erroak; mende zaharretan barnago Eskualdenak hatsoak.

Werk daki chuchen; nor ziren gure lehen arbasoak? nuntik ziren ora Eskual Herria emaiten diogun choko huntuak bildu? noriz ziren hemen goindi jarri? Arshok asko badate ^{hasiaren horien beara?} phundu horietan, ^{hastien aforak bixte} ^{mintuzen chuchen basoage} ^{gortetako makh} ^{dekak tartelan, aiharku behar dugu or gurela} ^{denas argotik arsas ilhumbi osoan: gure arbasok} baditezte beren hatzak utziak eta hatzetarik ^{argiaratzena dextroge} argiaratzena dextroge, hatzek argia dakharbete. ^{Or} Or, zorigaitzak, argi osoa, argi bethia, bainon

Saint. Perrech diena; gau beltzko elhunbetarik her
da, ez da gocho goizeko ^{ate} argote berria "

San Martin

Hain chuchen mende zaharreturiko haly es-
kabit ez duzu Eskual-Horrian; han landue ondar-
kun ikharretak eta baxtan metatuak, heren abur-
keruak; bainan oroz gainotek gizonaren esku lan
gizonak orduan ~~zitan~~ laxketak at zitan harpeetan
metatuak.

Haly koudarik ausarki kausitzen duzu bai
eluritzen gaztelako zibetan Bai Santamunien.
hanga harpeetan. Eta bi goitza naxsi horien
inguruan beste zombat harpe ez duzu apaldu
ahal lehen metetako orharpepena bethak "
Othe da ere Eskual-Horrian, esbualde bakhar
bat hore harperik gabe; Chubaron, Echobonitz
karia, Laphurdin Larako kamin zibak, Naloz "

Erroak Harrotoak unun eta elhun ditu co-
kual-gazakiak. Norik daki chuchen harro lehen
goiti bethetan berri?

Altona Gizakua zaharrek ez direa mendi ke. lat-
saren iduriko? ^{ataina} Sturburuan ang zabalekat a go-
tu ez diren, bide itzu eta gordea deramate. Ez ba-
kharlean laxak zabait haly zabait
lax-achalorata ^{eman} gabe eta, harrela, bide itzu eta gor-
du berri berri eman gabe. Luna bera ez da aiki be-
harat: huanaren teburu?

guz arbasoak ^{noiz eta} nuntik zerin Oriz Eskual-Horria
eraita duzun choko huanarata, guk ezin er-
zan; Bainan jakintzenak bermatu dira laxak
daughan hayan irakurkerat, seguretan argitperat:
Besteak beste, aip, hatuko ditugu Batasoa huan-
dien ditogut bat eta, berri beritan oraino, Saint-
Perier eta Passemeret; Bidasoa kaindian. Strangy
eta Barandiaran jan af heza.

Ez deran kuitela jakintzen horiek oraino ang
osoa bidali, aithor dut. Baion ez Baita, hastiz,
angre erdi angre ere ordeinatzeke eta Saint Pere
zenak diena; "

Katpak man?

3
Eskual Herriaren iturburua

Bere herriaren goiti. Lekeitas nor ea da herria? Orai Eskual Herria oroitzen di. ogun choko huntan, noizea geroz othe dugun gozona kokatzea? Biongo lehen egoitzararak nuntik jiren huanarataak? zer gizon zira, zer sineste zuten? zer biqi. mode?

Hona hor galdet batue behin edo behin gutarrik baktotzek bere baithan egien di. fiekhenak. Eta, mentuz, ~~bat~~ agi zer bait onhar lapakete askok, herriaren hobeki eragutzea herriaren hobeki maithatzea bidea baita alaina.

Bainan noke zer chuchunik dezake ihardet, mende urrun eta ilhun beretako karret hura, gipakia zahararak ea dirua mandiko latorren iduriko? Argite zaharret agerite ea dirano, bide itua deramate herriaren ee. ^{herria} zaiton, menderen ilhunbetan. Eta, hain chon, gipakia zaharretarrik ea dugun ataz gipakia!

"On a comparé les gisements préhistoriques
"à un livre, le livre du passé" dont les strates se-
"raient les feuilletés" (Leyson de Pradour - La Pré-
histoire)

4
Baqkitahean, errota da burak bere bere
dakhala: mende zaharretako hatzak hor
ditugu ordueko iguli-mitxalen ageri, horat.
huratun ^{guzuz} ~~berak~~. tandare ondarekin, abere
hegureke, gizonaren esku-lan, burak badauka
esku hatz eta jakintzunak bermatu dira hatz
horiak argiaren ^{hatz horietatik} aieratzen. Barandiaran
Batek, Aranzadi Batek, Eguren batek soil edozein
eremona badula mendia haiandua eta, heren
ere, akhan dituzte beren kidetxak: Ditzogal,
Saint Pierre, Fudemard... eta beste.

Jaur horien lanari ^{erfektua} batetik, Saint Pierre zarak
ziou: "Abegi-urategia ere gogo da, gogozon goia,
"ithun beren erditik batetik aieratzen ditada
"gogozon ta bereziago."

1. Batzetatik argia.

Pesestri hatz zahar espezik az dugu Es.
kual Herrian. Hatz horietatik in dituzkia ere i-
haurri?

Mundu zaharlan eragutua dira literaturak
eta ^{horietatik} ~~horietatik~~ horietatik. Bate eta beste
bide dira auzua, auzualde horien, herri za-

harronduak, bi herri-nausi: Lupaq gizonak
begeak iparraldeko batean ala bestean, itxura
guzien arabera, mendeak eta mendeak gizon
naren egoitza zaharonduek dira ziki ^{Itxura}
eta Euzkaldun arteko herri gortelunendi eta
Nortakubien antzinamaina, bi herri-nausi lupaq
gizonaren oherke iparrak eta herri-nausi
eta esku-lana bekeak.

eta zombat beste herri bera ^{batu herri} zehar
ze dutenak! Eskualde batkot chak ^{ez dutenak}
bere "sorgin-lezak", "Lamin-zitok", ^{herri eta herri} "Lopoz"
eta hamar iparrak gaiti halda zuzteku, herri
bera, lumaen puntarot: Bizkain, Laparra
Arriena eta Bokinokoa, Balzola eta Loruena;
Gipuzkoan, Arriena eta Lepoika, Amalza eta
Aizbitarte; Nafarroan Iruña eta Beraberria,
Sorgin-leza eta Arbilondo; Lapurdian, Oña,
Mutina, Chachino, Nalava; Euzkaldun, Laxitokoa
Etcheberriko. Karbon. Eta baditake zombat a:
herriak dituzten

Per hatz?

Aipate herri herri gortelunendi herri
dituzte berri bera eta berri bera, gizonaren

6
han. ageriak: han guti chago, haren getic hago,
harrig eta hezurrez. Gizonaren jainuaren eta
gizonen berri ageritzen daukute mendak. mendi.

Cherrako, cherraka, lurraren erroiatan o-
hatsuak, baditugu ere abere. hezurkiak au-
sarki; noiz, nun, zer abere. mota zen, ikus
Baitzazakegu liburua batan bezala. Gure esku-
aldeak ^{hasierak} haska abere mota harririk bada alain
gure eskualdeak: orkhatz, zaldi, hartz, elefant;
aro ba khotzak baitzen bere mota nautsia.
Montaña ^{berriak} ditugu orok berechiten ahal: hartz-
aroa, orkhatz. aroa eta zaldi. aroa.

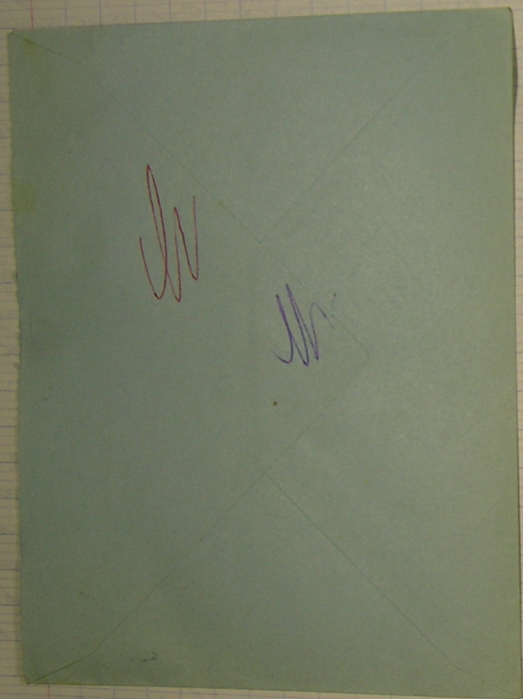
Orok da konprenitza, or baitzara landare-
ondarkinez hain aberats gure lurra. Landar-
kiak alaina or dezake; harrikiak eta hezur-
kiak bezala; ikardok mendeen ausikiari.
Bepitartean landare ondarekiak ere baxu
dituzkegu han hementa: batzutan, ikhastuak,
bestetan buekinon melatuak iduri: baxuak
hazak ere beren erakapena.

zer erakapen?

Monsieur & Madame Artaxerua
Maison de retraite de Bayonne
à Bayonne

Bathory frères

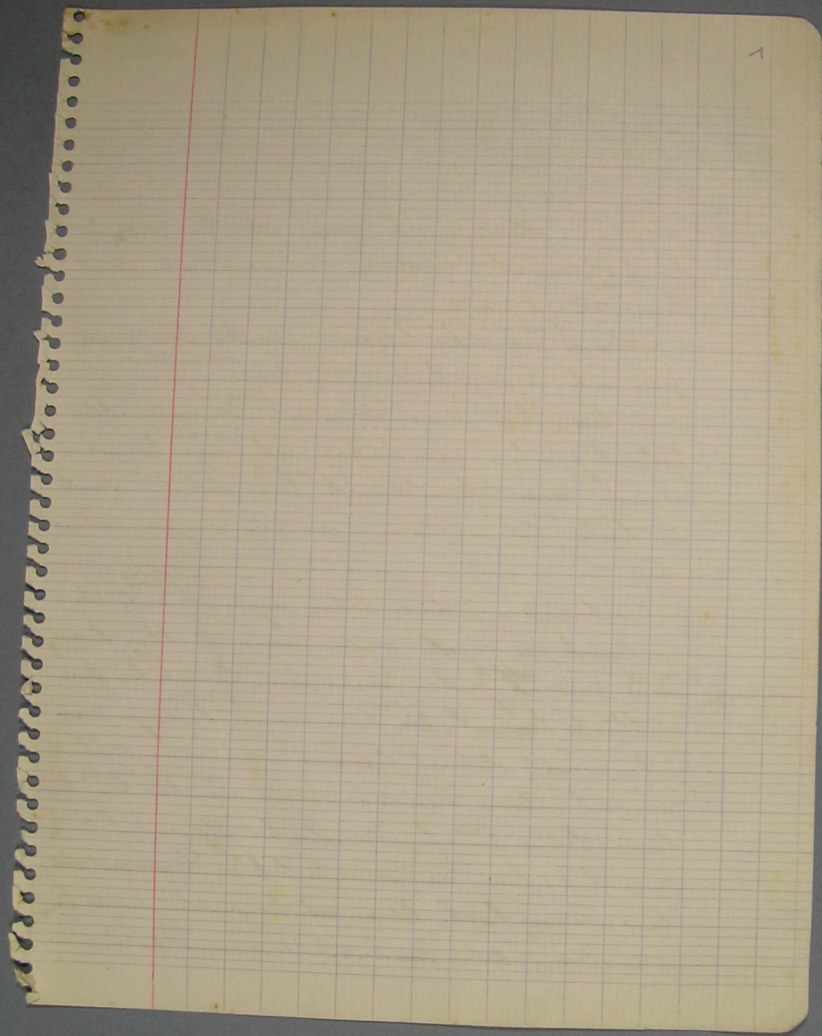

(2)

1

Hastafenak urun eta ilhun ditu. Es-
kualdunak. ^{honenak} Distantia, urunenstarik eta i.
hunenstarik, ^{idiotasun} idiotasunak.

Alaina, mendiko latsaren ideriko dela ^{gizakia} gizakia ^{zahar} zahar ^{apurr} apurr
zakaratz: arge ^{arxi} pabatuet ^{patulad} ihurburuan agerit ^{ez} ez d-
zeno, ^{haz} haz, ^{bide} bide ^{ibua} ibua ^{deramate} deramate. ^{da} da ^{egim} egim ^{urte} urte
eskual-gizakia aspaldikoa dela, ^{ez} aspaldikoa
oraino ^{orain} orain Eskualdeak ^{bera} beren ^{eskuko} eskuko ^{danda} danda.
Ten ^{cheta} ten ^{orain} orain Eskualdeak ^{errotan} errotan ^{degun} degun ^{eskua} eskua
dea.

Beskitatean, aitortu behar ^{dena} dena ^{eta} eta ^{aitortu} aitortu ^{da} da
que ^{benito} benito, ^{ez} ez ^{ginda} ginda, ^{orde} orde ^{urrun} urrun ^{et} et ^{ilhun} ilhun ^{horit} horit,
anax ^{argi} argi ^{zuri} zuri ^{gabe} gabe. ^{erama} erama ^{bada} bada ^{luzak} luzak ^{bera} bera ^{berri} berri
dakarita ^{luzak} luzak, ^{eta} eta ^{lejon} lejon ^{ditugu} ditugu, ^{baditugu} baditugu ^{orain} orain,
jakintzenak ^{eskua} eskua ^{luzaren} luzaren ^{irakur} irakur ^{perat} perat. ^{Christi} Christi
dizenak. ^{Homa} Homa ^{Mende} Mende ^{orditsua} orditsua ^{nerbeit} nerbeit ^{han} han, ^{lan} lan
hoxi ^{tothu} tothu ^{zuzen} zuzen ^{Maralde} Maralde ^{bat} bat, ^{eguren} eguren ^{bat} bat, ^{da} da
zadi ^{bat} bat; ^{kuna} kuna ^{oraino} oraino ^{urte} urte ^{bakhar} bakhar, ^{Parosand} Parosand ^{bat} bat,
Saint ^{Pevon} Pevon ^{bat} bat ^{ibera} ibera ^{zabal} zabal ^{zutele} zutele ^{manila} manila ^{kana} kana,
dizan ^{ibera} ibera ^{zabal} zabal ^{zutele} zutele ^{zutele} zutele ^{Parosand} Parosand ^{bat} bat, ^{Saint} Saint.

Lehen zatia

Ituritzeko ihiparitik

..... Aizkorriko artzainerat

Mendiko latsaren iduriko dira giza-
kia zaharrak: ^{Iturburu} ~~Iturburu~~ argi zabalera
agerta ez direno, bide itoa deramate, ha-
tek burpea, hauiek mendeen haundian.

Estua zigakia ^{estua zigakia} ~~estua zigakia~~ da ^{estua zigakia} ~~estua zigakia~~
berriak urun ^{erria ukho} ~~erria ukho~~ dituzte, itxur
hastapenak. Eta, ^{erria ukho} ~~erria ukho~~ biziartean, ez giza, ~~erria ukho~~
mende zahar ^{erria ukho} ~~erria ukho~~ arnas argirik gabe, ~~erria ukho~~
zaren ~~erria ukho~~ utzi baitaizkute beren hatzak
Gizona ~~erria ukho~~ da ~~erria ukho~~ eta ~~erria ukho~~ da; hurrek ber-

1905
Pierres ~~bat~~^{bat}. Oro, epungo epungean, zer hartsen er ^{ta}
ku lan beaxi, ildo beaxi beaxiatzen Baxandien
bat, eta beaxi ^{er} ^{at} zombatek ^{er} tutele aiphomen baton
bederen hartze!

Jakintzen horien ondoren, ukhonen daga, gut ^{ta}
nun ^{er} ^{at} erran, ^{ta} haatik, ^{er} ^{at} pentsatzen ^{ta} beaxi beaxi
argi zabalitzen ^{er} ^{at} Beaman igurika gut ^{ta}
Bainan Saint Pierre zanak diona ^{ta} ^{er} ^{at}
ere gocho ^{ta} goizean goia, ilhunbearen ^{er} ^{at}
tik, baxteratik adheratzen dituela ^{ta} ^{er} ^{at}
"go" ^{ta}

3
daukala bere goiti - beheiti ^{berri} ~~berri~~ ^{berri} eta; hata
sola, zuki, leburuetan, jakintzearen itakurutzan
chi dutela ^{buruarengatik} ^{ospeko ospeko} ~~monate~~ ~~jakarrak~~ ~~ich~~ ~~horuaa~~.

Bate itakurutz horietarik izan ditugu Eskual
Herrian; eta baditugu otaino. ~~Italoa~~ ~~gabaldun~~ ~~den~~
kutan, ~~hona~~ ~~mende~~ ~~ordetsura~~. ~~Sturvalde~~ ~~batek~~,
Eguren batek, ~~Arzagadi~~ ~~batek~~ eta, ~~egungo~~ eta
guncan, ~~Barandiaran~~ ~~batek~~, ~~tan~~ ~~gaitzak~~ ~~ai~~ ~~pl~~ ~~ham~~
berexi ~~baten~~ ~~hartze~~ ~~badu~~; ~~jaun~~ ~~horien~~ eta ~~ho~~
~~rien~~ ~~iduri~~ ~~koen~~ ~~jav~~ ~~aitzi~~, ~~ukhanen~~ ~~degu~~, ~~guk~~
ere, ~~nun~~ ~~zer~~ ~~er~~ ~~an~~ ~~hemen~~ ~~gairdi~~ ~~bezi~~ ~~izan~~
~~diran~~ ~~gizaki~~.

Esate ukhan haatik argi ^{erreflexu} ^{izaghi} ^{besteg} ~~besteg~~ ~~besteg~~ ~~besteg~~
regula, ~~denborak~~ ~~hain~~ ~~den~~ ~~alaina~~, ~~urrunak~~ eta
itua! ~~Painan~~ ~~Saint~~ ~~Pierre~~ ~~zenak~~ ~~zena~~; "Ary
"urratzea ere goyo da, goizean goiz, ~~ilunbea~~
"con ordetik ~~Capternak~~ ~~ateratzen~~ ~~dituela~~ ~~gurota~~
"berexiago..."

1. Pun per hatq?

Eskaual luvrak draku Eskaual. Koro-
aren bevi emanen. Jure luvrak siki monde za-
harotako hatqez badauka leheva: landare
ondarkin, abere hazurki eta gizonaren eska-
lan da tesona.

Berrian da hatq meta horiek ez direla
guziak berdin nabai: ez baitira alaino ez
berdin irauskor. Izuror, korvinoak, harria-
koak, uferago hezurteskoak eta bereziki
landare ondarkinak: horiek buztan oso
lar-ikhatzean merlatuak ohi. ^{arazo} Jarduera ^{arazo} guzti-
bevi, mod. harrat-haratan, gizonen bezi-moldura,
bevi ematen daakute.

~~Orain berriak ez ditugu hatq horietatik ha-
sete handiz hainde-hunaidietan hatq horietatik
hasitu? Oihen, Ikeritza, Santianamian, Laran, Loran,
koban, Lumentean, Iungian. Bevi osoak bezi
ziren harpeetan: Chuberon, Naporra, Jipokan,
Berbaian~~

Hatq horietatik badaukigu ez dela botki be-
men ginda orai dugun aron ^{bezi} bere iqan. Uda
luzak, bai eta negu botkitzak eragutu ditte

I - Hatzak eta Asteiak.

Eskual Herriaren lehen itxuli mitxelaren
berri emanen dauku eskual luxak.

Alaina Eskual luxak ^{badugu} eite mende zaharretatik
hatzak ^{agitea} batzea da landare ondarakin, abere hezurak
eta bereziki gizonaren esku-tan eta tresna liru-
nagoko biqi-moldearen ageri eta harat. Hainatan
berme. "Luzeko biqi hatzak" deitzen ditugu eta
dora ariazki hastapen urrun eta ilhian heidotea
biqiaran hatz eta lekuko.

Bektan da hatz mota horiek guztiak or dinda
berdin nasse. ^{Esbatze oro beretik erortkor.} Landare ondarakinak. Itan.
Korrenak, konpreni orrech da: harrizkoak dia,
biqiki uchteerago hezurerekoak eta bereziki
landare ondarakinak. Gizonaren hatzatan agia-
enak, or da dedarik, haren tresna eta esku-
lanak batzu hezurerekoak gehienak harriz-
koak. Beiek daukute hobekienik salhatzen rola
biqi zen gizona, zer antze zuen

Mais l'"*littérature*" n'est point l'^{stimulus}unique source
de l'intérêt. La langue basque a de quoi éveiller
la curiosité des linguistes et même l'attention des simples
curieux

Elle n'a pu se conserver qui en comprenant: les
trois quarts de son vocabulaire sont tirés de l'latin
et de ses dérivés son vocabulaire est au trois quarts
composé de mots tirés de ^{celles langues romanes} l'latin et des dérivés; mais
sa syntaxe obéit à des traditions et à des con-
ventions qui n'ont guère varié au cours des siècles
Aussi a-t-on pu ^{difficilement} dire que "cette belle et étrange lan-
gue ^{qui réside} a résidé" comme un ^{au village} *vicij* isolé à la marine montante
des parlers romans

Ces traditions et ces conventions concernent: -

- a) la prononciation et l'écriture; - b) la formation des mots;
- c) la conjugaison du verbe; - d) le groupement des
composés

Introduction

"Etudier le basque?..... à quoi bon!",
disent ceux qui, dans les choses, ne recherchent
que la "sacré utilité". Et, de fait, on peut, mé-
me au Pays Basque, se passer désormais de la
langue Basque.

Mais ^{il s'agit} d'une chose ^{qui n'est pas} ^{de} ^{la} ^{seule} ^{utilité} [;] ^{il} ^{est} ^{aussi} ^{la} ^{langue} ^{de} ^{la} ^{Basque} ^à ^{quoi} ^{exciter} ^{la} ^{curiosité}
aux choses ^{de} ^{la} ^{Basque} ^à ^{quoi} ^{exciter} ^{la} ^{curiosité}
des linguistes et l'attention des simples curieux.

1° par le mystère de ses origines. N'est-elle pas
l'une des plus vieilles langues du monde? "la seu-
le langue qui, en Europe, ait survécu à l'invasion
"indo-européenne"? Le grand basquisant Georges
Lacombe, croit que "la basque est le dernier vesti-
ge de la langue des Ibères ou d'une langue parlée
par les Ibères"

2° par l'originalité de sa structure. Elle était, à l'
origine "la langue d'un peuple de bergers". Elle a du
difficile, au cours des âges s'adapter et, par conséquent
empêcher. Mais elle a su assimiler ses envahisseurs et
garder son caractère

Toute langue est "un système de signes"
^{soit} visuels (langue écrite) ^{soit} auditifs (langue
parlée). Or ces signes qui, dans l'alphabet, ont une
valeur bien déterminée, peuvent, dans le mot de
la phrase, subir des variations au contact d'au-
tres signes analogues. Il est donc nécessaire de
les étudier soit isolés dans l'alphabet soit groupés
dans les mots.

1
Gue mendiak lara horma kapa baten pisan
egonah deua

zaharrenak harriz, berrienaak hezurak.

Abera hezurkiak eta baditugu ausari,
zeraka zeraka luxaraz eraitzen sha-
teak: ager baita noiz men zer abera mota
zen nausi, gure eskualdeak ziki asko
abera mota hazi dute: ~~ate~~ orkatu, ~~zaki~~
haritz, clepnt. Eta horra mota jakintsumak
aipatu dituzten: haritz aroa, orkatu aroa,
zaldi-aroa.

Landare ondarrinez ez giza hain
aberrats - eta orreok da konprentzea,
ez baita landareak denboraren ausirik
kala ikardokipare mota harrikiak eta
hezurkiak. Biek Biek tartean baditugu
landare ondarrinak eta ikhastak eta
beqinon mextatuak; eta, heietarik ikhastak
dugu gure eskualdetan izan dela orre
gizak. allean baizik ikhastan ez diren lan-
dare motak eta bereziki buchia

zer orran nahi du?

zer orran nahi duen? Eskualde han-
tan orraiko orraldeak beste orraldeak.
izan dela. jakintsumak ^{diak} araberak, berrak.

mentu zahar. zahar heston iqan dire hork
laqe ikharoparriak, iqenak ere eman dir.
kote: Gure, Mendel, Riss eta Urtan, bi ope-
nak laganak eta bozhitzenak.

Et dakigu Ete gure chokoan lan regu-
ak epagutu zitezten; bainan epin ukhata
hemer ere iqan dela horko laqa. Gure
mendak, bereziki Chuberoakak horma
kapa baten jcan egonak dirala eta da
dudarik; hormagunearen basterak a-
geri dira oraino kan hemerka hormak
utzi harri-crestatarik

Et horra zentako kausitzen ditagun
hemer gaurdi orai iphar. ipharrean bar-
zik ikusten ep daren abere batzen ke-
zurkiak. Besteak beste, barabiltzan san-
sui bates iphar-orkatpak tepaka; bar
eta ere mamu elefant ile luzeak azpa-
dian itateak dironak

Can-moldeak

Bainan gizonaren laku lanek goitza
Te orduko goiti behietez gephienik az-
gitzen. jizonak bere lan moldea emeki

gezonak bere lehen tresnak harrikoak ziren. Baditake zura ere lanthe duen eta bereziki bakiu, baimon zurak ez baitu kala denboraren ausikiari ihardoki, zuraoko tresna gandi arnas guti da gelditu, han hementea bakiu bakiu. Berazera ez du bakiu bakiu berant go bagek.

Borra zertako egi hori guzira jakintzen deitzen ohi duten: harriaren adina. Berki tartean ez ditte gezonak harria molde berean lanthe. Eta molde horietan eta harriaren molde ditzeko maneratik "harriaren adina" berdin dute hiru zatitan: "paleolithique inférieur", "paleolithique moyen" eta "paleolithique supérieur": "harri zahar charragoa", harri zahar arteko eta "harri zahar hobagoa".

9
hobeagote du.

Lehen teemak arunt eta pituen eskailha
egonak, hauri moko batetik lan jor su harria
edo ipar kaka; le aldeanik lanthua gizon.
Lehen molde hortako teemak "abbeillien" edo
Chellean edo "Acheulien" deitzen ohi zirela.
Gerochagoak aldiz "Cladonies, Sargacien edo
Levalloisien" deitue lan moldekoak ziren. Molde
hortan egin teemak bertsuak ziren aipkorak
batan, bere gisako tarataku, araska eta koloko
guziak "Paléolithique inférieur" deitue damban-
koak dira.

"Upper" deitue hotek hastetean agertzen dira
"Moustérien" deitueko lan moldean egin tes-
nak. Teema hauek leunago dira eta jentia
ago

(3)

erat.

iten

dege

kate

uak

Öskü

en jan

xen?

ziran,

uhau

anik

t Bai

nde

le.

maqkan

?

arra

in gal.

~. Lehen Zehia. ~

Isuritze ko ihertaririk

..... Astokorriko artozainerat.

Ora! Eskual Herria ezraisten
diogun choko hau, noiz geroz duge
"Eskualdunen herria"? Hemen kokatu
ziren lehen egoiliarrak Eskualdunak
otxe ziren? Ala geroztik dira Esku-
aldunak hura etxerri eta hemen jar-
ri? Eta Eskualdun horiek nor ziren?
nuntik, nun gairdi, hura tuak ziren.

Horra hor galdino batzu, ez baitzuke
erreak ihardestea! Astok asko ezanik
badutela, guk ezin ukha: biga best best-
ta, alaina, gure hastapenerako mende
uzen-irhinetan argi bilha ibilirik.
Bainan nor daki ezraak nun dauka
luzean gorderik baita zaharrik?

Eta "Eskualduna hain dago zaharra
bere mendi eta itoas leiozetan nun gal-

"dua baitan ka bere haurko eguaren ot hit.
"zapena" (1)

Begitaranean, nola lurrez detaman be-
de gordea lur-achalerat agertzen baitie
ur-cherririk, lehen gizonek ere utzi de-
raugute beren hatzak eta herorak eta
hatz horietatik, heien bigi-maldak, heien
harat-humatez, heien arranguez asko
gauza asma dezakegu. Mendetik men-
derat jarraitik ahal gatzozkiote itxurat
edo asmurat.

(1) Mgr. Saint-Pierre - Eskualdeak.

Latzen iduriko dira jandak
zaharrak.

Sorgian ari zabalera agerta baino lehen, latsa berpean dabila - balquetan ere bego - ichil-ichila. Ez hastik arduran lera achabean bere bidea itua lera achabean hasi berenka ^{metatu} gabi.

Jandakia batze ere hain dira zahar munduan nua beren hastapena oroitzen pona beru galdue baitute. Ez dabilte ez nor puzen ez nunkik ethorriak diran ez puz dirigien beren arbaso leharak. Eta jandakialan zaharrentarik ez dize orai Ekuat. Itxeria ezaiten ohi diran chakoran, mendeak eta mendeak dituela ^{hona} kokatua den ekual jandakia?

Berkitantean hunk eze utzi dazkue beru hatzak; eta hatz horiek badakazue

Korpe. gizonak ditzen ohi ditzen
eskualde hontan kokatu diren lehen gizonak.
harpeetan bizi baitzen alama eta bederen ar.
katz, zombaiten maldan aron egi-chaga zera
orduetan.

Bastapan helean munduak oaguta dute eiz
hotz bera aldarsteak, mandeak ixonen dituzten
uda nequak: nequ bothitzak, uda gochoak
Uda eta nequ horietarik zombait ipan dan, oadiz
jakiintsumak hitz bercko: batzen arabera biga,
bertzen ustiz lau eta sei. Komuski lau nequ ar
phalgen dituzte ^{jakiintsumak} beren aldarsteak eta jakintsumak
tik hartz ditzen dituzte: Guntz, Minidol, Riss
eta Wiron: bi eskenak ipigaxienak. Gure men-
diak harena kapa batek hartuak zirene aron
lehera eta, orai iphar aldeko berrialdetako hotzetan
buzirik ikhusten eta diren bas. chizisk haren gaindi
zabillean.

Hekuren gugien arabera, Riss eta Wiron
bi nequ bothitzan arteko bera aldarstean in
gizona orai Eskualde berria eraiten diogun choko

Nun hatzak?

ganga jakina da lehen gizonak
harpeetan bizi izanako direla eta bederen
aron egi-chaga zera orduetan ^{peñak} batzen
maldan.

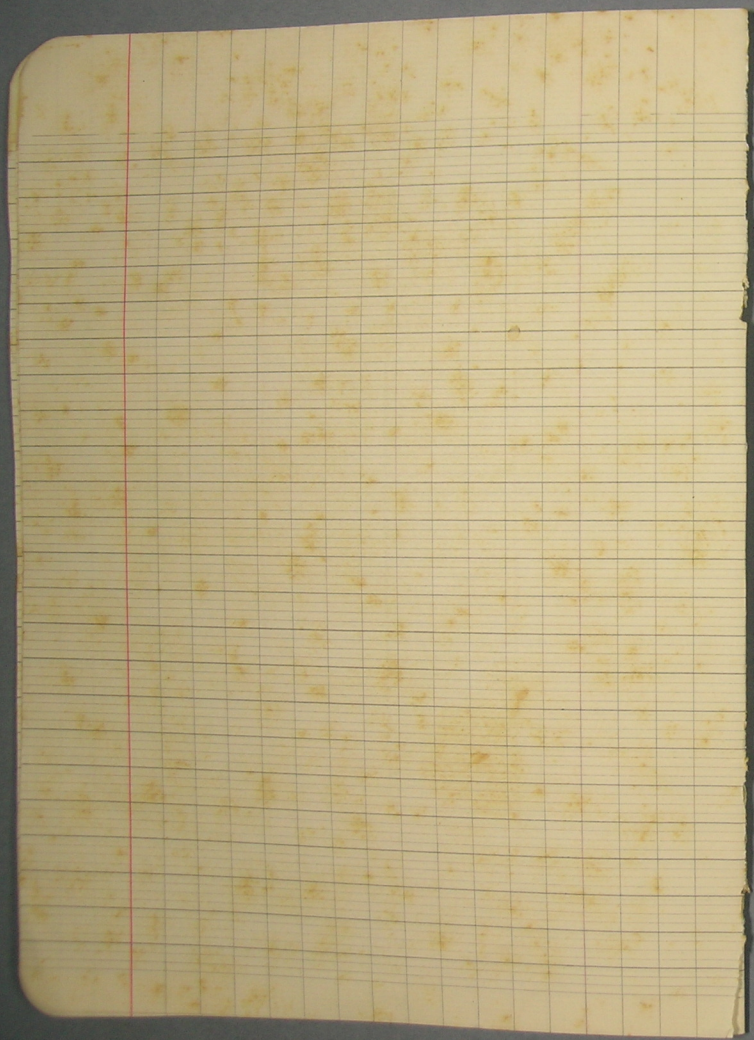
Bestaina, ordu hartan hotz bera aldarste
batzue ikhuzirik dago gizona. Zombait or
dakigu chuchen bainan biga ^{hotz alde} segurik
ozon ukhateak Riss eta Wiron ditzen o.
hi dituztenak hura bothitzena hau egi-
chaga bion artean daukate bera al-
darste gocho bat. Gure mendiak aron
lehera norma batek hartuak gangkan.

Riss eta Wiron bi hotz alde ikhazaguen
arteko dembora gochoan agurte fitakhen
gizona eskualde hontan eta lehenak
kokatu bide ziren hantzen Oha ditzen
topian eta menturaz Joluzitzen ere gaitak
ko lamina zilo sargietan.

Bainan laster itzas batzena hartu
zuten eta Baiona eta Bilbas arteko
tan jarri ziren Aipitartan,

hutan kokatu, Rambon bide leharik U.
ha deitue fokian eta, menturas, Jaleuizte
eta Donamartini arte horten jageluko lan
zirkoa sarqian. Bortik Pastor hedatu
ziren, han harat, iltas bostan gupian Bid.
boraino. Bizbetate, Jonostika andean, ~~Chapin~~
Emilian, Lumentchan, Reminan, Jate.
maminian, Bolinkoban eta beste askato-
kitan kausetgen ditugu gizonaren hatzak
eta gizonak han bere egoitza ^{utuhan} egoitza dula-
ko ageriak.

Chart. errot da, karta bak 50, aipha.
tu tobiak ur baxteretan direta. Maama
ur bidez testurik eza zen oraino. Gakualde
oro sasi eta ahan zen. Eta ahan
lehan

4

diopm
malthe
man ju
coptik
et h.
ick no
to curaf
badu-
o. loaf
arpi
it ee.
ik cr.
to-
cectar
cguen

I - Les Origines

Ar. Aspect du Pays.

Esturitzeko inhiptaririk
Itziarriko antzinakot.

Orai Eskual Herria eraiten diogun
chako hau noiz geroz dugu "Eskualduna
Herria"? Eskualdunak oñe ziren haren ja-
ri diren lehen egoiliarak? Eta geroztik
dire Eskualdunak hnat etxeriak et he-
men kokatuak? Eta Eskualdun herria no-
ziren? nentik ^{de jure quibus} hutaratuak?

Herria hor galduko batzu, ez baita erant-
chardatua! Akokak asko eronik bade-
rela, aithortzeko dugu, baitira bago. bago
gure hant puntako mendi urrundetan argi
bilha ibilik, iten. muska. Baiman hant ee-
harak mendean ez daukaia gorderik er-
wak? Eta "Eskualduna hain dago to-
"harra bere mendi eta itas lioretan
"nun galdus baitauka bere hanteko eguna

Bizkitartean, nola lur-achalerat emaiten
dituen halgetarik segi baitezakegu askotan ur dago
rijak lurpean daraman bide gordoa; halaber
orduko gizonak urte heretarik osama daga.
Ragu goeteu egon ziren, mende urrun ilhan
leiatan, eskualdearen goiti. Behetik, gizon
zen herat hurotat, esama eta, korrela, gigo-
nari jarraituak ahal gaitien, ibur-mutua
bepala Bizkitartean chigartirik Aizkorri-
ko artzainearino

Lehen egoikarrak eta
lehen egoitjak.

Eskeal Berriko lehen egoikarrak leun-
denhal dithe gogakiatikakoak ziren.
Gizon askorak, bainan moldegaitjak: zomara
ase traka zutan beren beso luze eta zango labur-
kin, bezu buru ^{goiti} leandik eta ^{lekegare} ~~lekegare~~ gaitarekin
kokols motarekin bagaiten ^{habea} zominoraren cite hon-
dia. Behakoa zoroa beres behakain lodieran
malda; hurek bagaiten gain haiten pida baga-
tari gaina doke. Aizkorriat exda. urteak zuten

"ohoitapena" (Myn: Sant. Pierre)

Biqkikartean, luepez dohan ur-cherripok
ere bere bide gordea han. hanenka, lue. acho.
kan agerpen ohi du; Eskual Herriko le-
hen egoitarrak badituzte beren utziak, or-
kuakdearen goiti. beharizak, arbasoan harat-
kanizuz arge zerbest demakutenaik

Lehen egoitarrak eta lehen
egoitzak.

Neanderthal dethu gipakiatik zira
Eskual Herriko lehen egoitarrak. Gipon
arkarak baiman moldagaitzak, teakak
ziminoaren cite zuten, beren beso luze eta
kopeta babazekin. Oskintzerat ezdi - urte
za bitan, oraino lau zango. besoen gainean
ibotirik, ohoit ipon balitz. Serata. Hots. Jop.
hariz, oraino abe edo kaxik, jada gizon
gogot

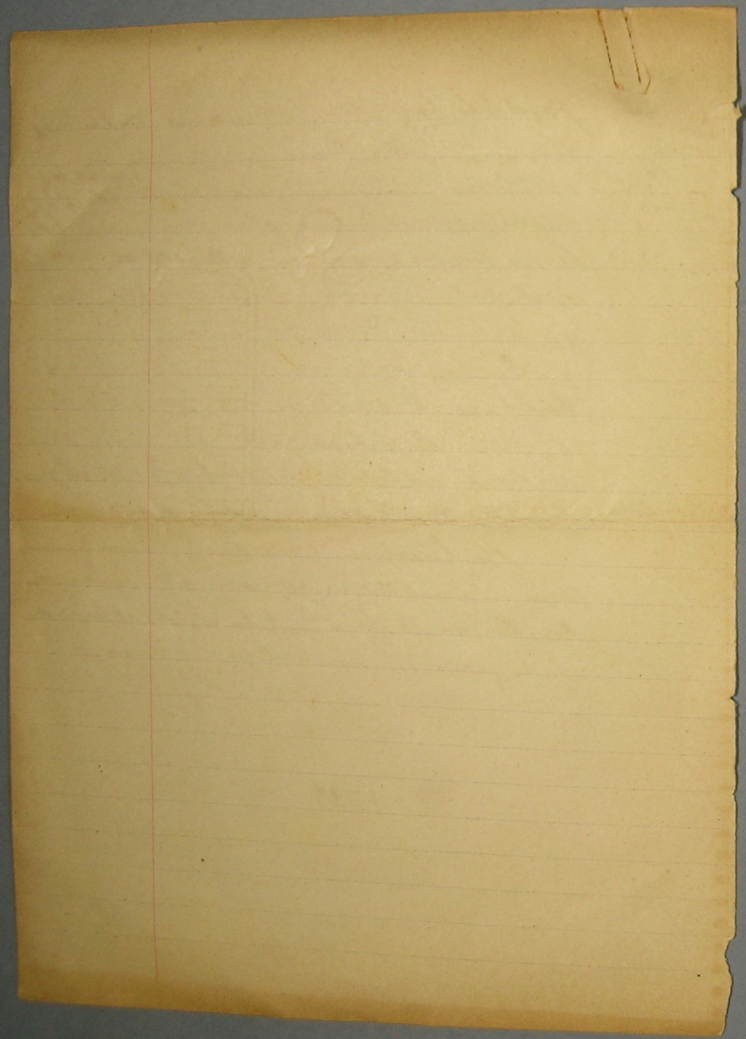
Gipon horietatik ez zen andaa gaita;
mullerko batzuk bere kaxak urte dituzte
Ollan, hamalako ondo horietan, Esturitzen

^{oraino}
oraino galdua ukhon ez balu bezala lan garr
besoen gurean ibitiko usia. Hots! itxuraz
abre gan oraino; bainan gogoz jada gizon

gasteluko harpetan, Micoaena deitza Toka,
Lhentzan, Hiriburu, Hegoa, Bidart,
Aizetans, Junigan, Jentzabain, Chalaion,
Miarritz andoan. Harpetan begi ziren eta
beren besnak edo hizua onkoat eta hara eta
hosta kot. gizonak deitzen ditugu har
gizonak eta aroa.

Lombait mila urtey hemengo gazte
barkareak ipan andoan, kementek bebia
tu ziren. Et dahiye nota ala beite giza.
karakok gela orhauteirik ala hotzak gar.
ditarik, hotzerat unan baituen oratik.

Bizkitatean gizon berri batzu agerri
ziren: Lehena baino argituagoak ederragoak
Hauk Bro-Magnon delako gizonak atkoak be-
datu ziren Lehena baino urrunago

Lehen egoitarrak,
lehen egoitarrak.

Eskual Herriko lehen egoitarrak
Neanderthal deitua giza kiariak jeren.

Gizon askorak eta sasitorak, baiman
maldagoitarrak. Gorpuzteak eta txakorak, jimi-
merre idarritarrak gizon. Langosak labur zi-
tuften ^{zangoak} eta besoak luze; ^{gogorak} buru handi bat ^{oroa} ~~bat~~
eta belarrik gabek, ^{beak} ~~beak~~ ^{beak} ~~beak~~ ^{beak}
tarte gairu oro hantzen jeren bekhain to.
dearen maldan. Atzinerat ordu urtekoak
zabiltzen, lau zango besoen gainean ibiltzen
oraino ordu urtekoak baxire bezala

Gizakia hortarikakoa Bizpi uran de-
tela iburitzen Gorteluko hupetan eta de-
darrik. Barpe horietan kausita dute aiki du-
ru-kezur bat, ageri baitu garbiki Neander-
thal giza kiariak botena dela. Lenhete ko-
e da koiatarik jirala Nambon ^{makonan} ~~makonan~~
dan Bizpi jirerak hala nota tuniga kook
Bekeitarrean, bekhain beke jirerak orain
gizonak eskualde heortan. Eta hantzi guri daga
ordu herarik. Neanderthal herriak ordu lehen

5
te eskualde haurarik duela hogo: to ha
mar bat mila urte. Poles ote? ala galar
karpaturik? ala hotzak ihesari emanik? chu
chenik e? de kigu! ^{La Saguna} Aitortu ~~lehar duguna~~
bertze giza ha bat agatu zela hemen gairuki.
lehenak baino argituagoak, ederragoak,
gorputzen gizonagoak. Cro-magnon dela kon
gizakia

Horiek laster hedatu ziren hemen baxu.
Leiturietan eta Santimamiñan ^{gorriko}
ondan; gerochago Bolonkuban eta Guro
tían (Jeba); asken koto Luarentechan ^(Lebe)
Arlé-Fanten (Domost), Balpolar (Dema), Amon
ñan (Lekeiño)

Una per hercha?

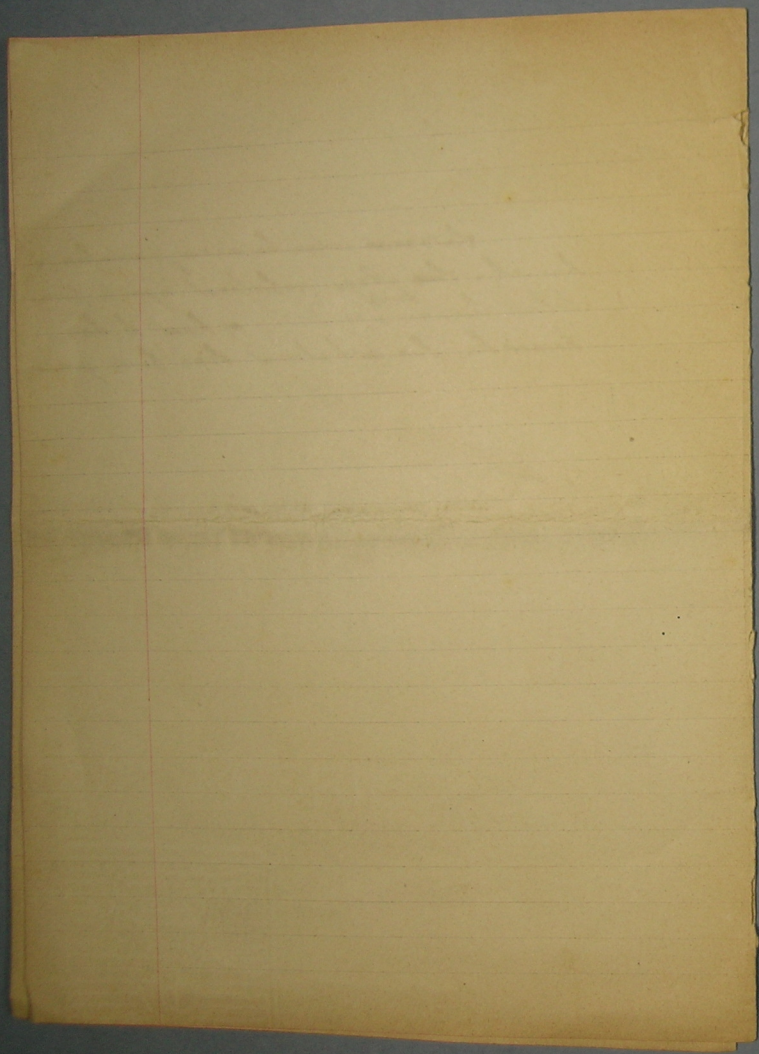
Preuski eq dugu Eskual-Norvian
lehen gogoven hercha eskasik!

Badakigu harpeetan bigi igan dixela,
eta harpeak baditugu men nahi guxe asku-
aldeetan. Tapurdek baditu bereak: Kambon
Alha deit^{te}he pena maldan bigi igan bede di-
ra heman kokatu ziran gizon maldchozturak
bat. ^{Jaxon} Bachenabarrek ere badu berca: ^{Iskur}Iskur

eta Dinamark^{en} ^{este Koroia} gazteluko harpe aipatua
Espainiako aldean

1

Satsaren ideriko dira jendakia zu-
harak. ~~Lea~~ Bezi zabalera at agerta baino
tehen ^{bezi} lurrez dabilpa; ez haatik, hant
hemenka, lue achalera at lere bide gorda

5

1

La Bala

América del Sur

Andes de los Andes

da kurois?

ere baithan

Peruvia

apenak?

ce herriak?

lehen gi-

x gizon

Lehen Pashia

Esturitzeko ihiataritik.....

Atjakoviko artzainerat.

Bere itxurburuaz nor ez da kurios?
Nor ez du - behin edo behin - bere baitan
egin: zer izan dira orai Eskual. Berria
eraiten diogun choko huren hostapenak?
haste hartan zer begitarite zuen gure herriak?
muatik ^{da noiz} ziren hurrenate hemengo lehen gi-
zorrak? zer biqi. molde zuten? zer gizon
ziren? zer sineste zuten?

Lhen Cakha

Hastaponak

Haltetarik argirat.

gizaki zaharrik mendiko latsaren
iduriko dira. Argi zabalerat agertu bai-
no lhen, lurrez deromate bide itsua.

Estual gizakiak mendeen ikhumbetan gon-
daitik dauzka erroak gorderik, hastapen
galdurik. Ez, haatik, han. hemurka hatzik
utzi gabe, ^{bera} goiti-behiteen agerle, ^{bera} harat-hu-
naten erakusle.

Mendea eragancherik du ^{jakinbun} ^{gizonek} jakintzaren
hala horien ikhertzeari lotuak ditugala.
Eta ezan ditugu, baditugu oraino gutxiak,
estual-jakinbun biphelak, ildoa ja ederki
zabaldua deronkutenak; eta ezin gande Be-
randiaran bat, Aranzadi bat, Eguzan bat, Haran,
de bat hemen aipatu gabe

3

Bidari paphor horien jamaikie, haieki.
lan eskuz esku, hatetarik argu athea da.
zakegu. Ingi osoa ohe? ez bide, behen.
behen segurik. Baiman-Saint. Piarrek dio.
na - "argi. urratza ere goxo da, garçon
"goia, ihunbearen erdetik baperrak a -
"fexiatzen dituela gero ta bereziago".

1: Batzak

Lurak bere bere dakhar, alaina. Ohe
ta emeki. emeki agina da, mendetik
menderat, zerraka. zerraka, zerra bakha.
chak salhatzen duela bere adinaren
heintzua. Bestalde, errietan badakha
asko hatz: han ~~matas matas~~ adin da
orde guzetakoak, nahas. matas, hamon
mendekoak mendeko zerran ohetuak.

Batzak.... zex?

Behinik behin, landareen hatzak edo ho.
beki zehatzen ondarkeriak. Getienak ikhapti.
ak dira; badira bektitar te on baperran karker
batuak ageri baitute zertxe ziren. Batz mda

horkarik ez duzu amhitz bat Eskual Her-
rian; aski, bezkitartean, jateko mun xax
noiz zer ^{londre} zehaitz gure larrak hari duen
erakusteko.

Hostapen keietan, eskualdea dena oi-
han gimuelu, ez da dudarik. Eta ordako
oihanetan, oraitzetan berata, haritz ginnu
zuhaitz nausia

Uai Eskual Herria errotan duzun choka
kuntan gizona lehen aldikotz agosta zelarik, ez
bide zitakuen oraino oihan handirik; laster
oro larre zen, sasiak estolia, sasiak ithoa,
sasiak jana. Larrea nausia Beheretan la-
harra eta chia nausi; gainetan ohea nausi,
maldetan iratzea eder. Han kemenka, ^{lema} ^{pono}
eta barki zombait, kochkoa eta cherkua

Gerokago, bezkitartean, oihana zabaltze zen
eta eskualdean jabetu. ^{gimela} Haritz eta bereyela
^{eta kaltet} phagoa, zuharro ere bai agosta ziren eta
emeke-emeke bereta zuten lasterka

i: Albercon herriki: ^{Albercon} herriaren hatzak na.
Saiago ditugu eta garbiago: hain nausiak
hain garbi nuen jakintzunek aroak berri.

Paret deitue jakintsuonak tehen mendelak
berechi ahal baitete heru-~~de~~ aro, bakho.
chari ordusan ^{lebiost} ~~maest~~ zen animala ~~ederrig~~
na emonez. Aephe ditte: "ibai-galdia ^{oro}
(c'ogue de l'Épopeotame), "harpeetako hartzi-
ren aroa" (c'ogue du grand Ours), "iphar-
katzen aroa" (c'ogue du Renne).

Itxi kankail horiek, bezkitartean, hemen
eta lekhueta ziren emeki-emeki. Eta, nahiz
abulago eta cheheago ziren, gaina hartze
teten idi, zaldi, ^{olso} orbi, basurde, erbi eta
holako batuek, oraino hemen gairi
oraino ikus daitezkenak.

ahal ukhan baitituqte orduean orduko aberean
 arabera. Lehena deitzen dute: "ibai-zaiki-
 a": ren aroa (epoque de l'hippopotame): ali-
 male jekoarak ziren ordukoak eta toki
 beretan lakhet diranetanik: elefant, adar
 lakhar eta holakoetanik; bigarrena ^{hau}
 handiaren edo Mamouth dela koaren aroa:
 toki beretako ahimaleak itzabirik toki ber-
 ta koak ditugu sartuak: Mamouth, lakhar
 eta holako; zaldia eta idia agertzen dira
 hemen gaindi. Hirugarren aroa: "iphar-
 orkatzen aroa: ediz eta zaldiz ere da-
 da ausartki. Azken aroan, oraino abere
 bertsuak ditugu eta iphar-orkatza
 osoki itzakia da herendik.

Sartel

5: gizonaren tresnak: Bainan hatzik
 argienak eta nasaienak, gizonarenak.
 eta bereziki haren tresnak. Beren tres-
 nen egiteko ez du gizonak lupuz harri-
 az beste ekheirik baliate eta hortakoz
 ditugu orduko mendeak "harri-aroa"
 deitzen. Bizketartean ez du harria mola-
 de berean lantze. Behin harria molaz

3) Gezonaren trasmak: Bèchtan hatz zelan
horietan arkitzenak, gezonaren trasmak dia-
la: agerion emaitza daukute gure arbasoen
jeinu- eta bepi- moldea.

Alphata Basa. itxi pikoeretanik behar izan
en gezonak bere burua paildu eta bepi-
koa bider. Jodetik, alaina, "beharra nau
handi", ^{beharra behar izan} ~~gezonak behar izan~~ ~~gezonak behar izan~~ horay
muntatzen. Izazq ez du harria beste ekhar-
equetako eta hortakotz ditugu lehen mende-
ak "harri- arsa" deitzen. Berantchago ditu
lanhuko heperkia eta adarkia.

edo hobeki eskailduz egun ditu bere tres-
nak. "harri zaharrena" deitzen dugun
orduan; gerochago harria leunduz "harri-
berriarena" deitzen dugunean. Aitortu be-
har dugu bi arto horietatik ba khotatzean
egundak gizonak bere lana molda ber-
rean kudeatu

Gizonak bere kama ardurenakoak zituen
betona ardurenakoak zituen gizonak "Cox
de poing" ezaiten ohi dituen bere gisako gan
beta bota ^{gisa} aigorak zituen gizonak bere ka-
ma ardurenakoak. Behin moldatu zituen
harria eskailduz ^{gisa} eta zapartatuz; gero - bi-
ziki gero - harria leunduz. Eta, buru hor-
tarik dute jakintsuenek "harri arto" bi za-
thitan berechtin: "harri zaharrena" (Paleolitiko)
eta "harri-berriarena" (Neolitiko)

Bestalde, "harri zaharretik", "harri berri-
arte hortan, bere tresneria emendatu eta
hobeagotu zuen gizonak: egiaz zituen harri-
chichelak eta hezurres orats, harpaim, ar-
kon. Bizitzekoaren eskuratzear, beste achola-
rik ere sortu zituzten beharrez: kala nola

eta bere egoitzaren
bere buruaren aipaintzea.

batzak.....nun?

Landaren ondarrin, eta abereen hatzak
nan nati ^{likur} kausi baditezke ere, gizonaren
ak, ez da dudarik, itas kausi detsatzen
beraziki gizona bezi zen tokietan. Eta gura
ja jakina da, haspiera heietan, gizona
bezi zela horreetan eta

Eta, presaki, horpe eskasik ez dugu Es-
kual-berriko mendietan. Noke ez du Estu-
itzearr eta ^{gokeluan kongoetan} antimaminiaren erputea? Ba-
ra ala bestea bide dira, eskualde hootan,
gizonaren egoitzarik zaharrenak; batzak
ala besteak luza maldatu ditte- eta chur-
ka-egoibarrak. Eraan derakeregu bata ala
bestea izan direla bi herri-nauisiren
iduriko.

Bi horpe-nausi horien aldean, zombat
beste beren aiphua hartzte datenak? Esku-
alde bakhotchak baditu, Eskual-berriean,
bere lamior zibak, bere sorgia lezak, gi-
zonaren hatzaz ihaurriak; batzu joda ete-
keki ikhertuak, besteak orains ikeritza

8

zun zer egia baitak oraino tortaroko
diren langileek.

Iprenak teumitka heldu zaitzkit ^{eta} lurrean
puotaxat! Aipatze koate dira: Bizkaian,
Laperra, Lumentza, Armiñoa, Bolinkoba,
Baldola, Jentilubi, Estarriña, Koba, edo
za, Atchurra, Atchuri eta Aipokotcho;
Gepukoan, Somitia, Irtiaga, Legethe,
Amalda eta Aipitarte; Nabarran,
Euniga, Berroberra, Archilondo eta Le-
chotxa; Lapurdin, Sarako Lapoa, Kantoko
Olha, Lehuntzako Nabasia eta Bidarteko
Etchaco; Eberooan, Echeberriko-kar-
bia eta Lasizibaga.

Baionan, Leunian, Donostian eta Gortzi
"musie" deretako etxeetan ikus ditake,
harriq eta heurrez, Eskual: ~~berrietan~~
harrietan bildurikotako aintzitz, fessae
eta orhoitgapan.

Erego-harri eta harri eraiti:

Harriak - gizonak egoitza gisa han-
sataez gora munitas - oro ur baxterretan z-
ren, ez baxter. Baxterrean itxoate egoitza

"Euskalerricia" - 1892 - 1893 - 1896 - 1897 - 1898

"Eskul. jakintza" - 1948 - 1950

R. v. e. v - 1926 - 1928 - 1952 (3-0) - 1951 - 1952

Genetika - 1945

Ikuska - 1950

Curiosités du Pays Basque

B. s. l. a Bay - 1877 - 1879

9
uriskuan, bainan bai aldapa batuetan
uraren menetik gorago. Alaina orduko
larre. oihanetan ur. lasterrez kampa best
biderik ez zuen gizona le karat. luna.
katzeke.

Berantaga - zombiet mila urkeren
buruan - da gizona mendietarat iragan
han bere alaitapen altchatzeke

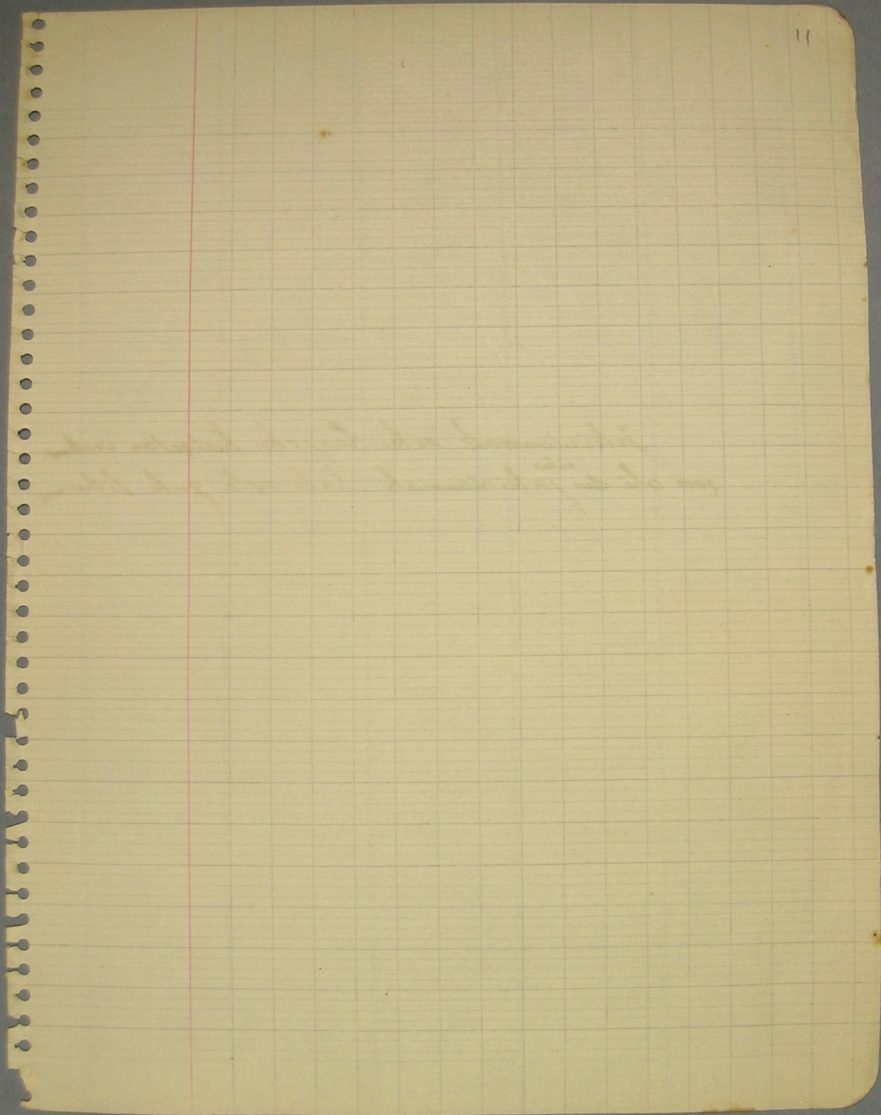
I. Penobatan orang-orang

Mendiko letakannya ideriko dera
gizakio zaharrek: argi. jabalcrata ^{agula} aintzin,
bide gordea deramate, horek lurrer, hauek
ilhen bez; batak turaren erraictan, bestek men
deren haundian.

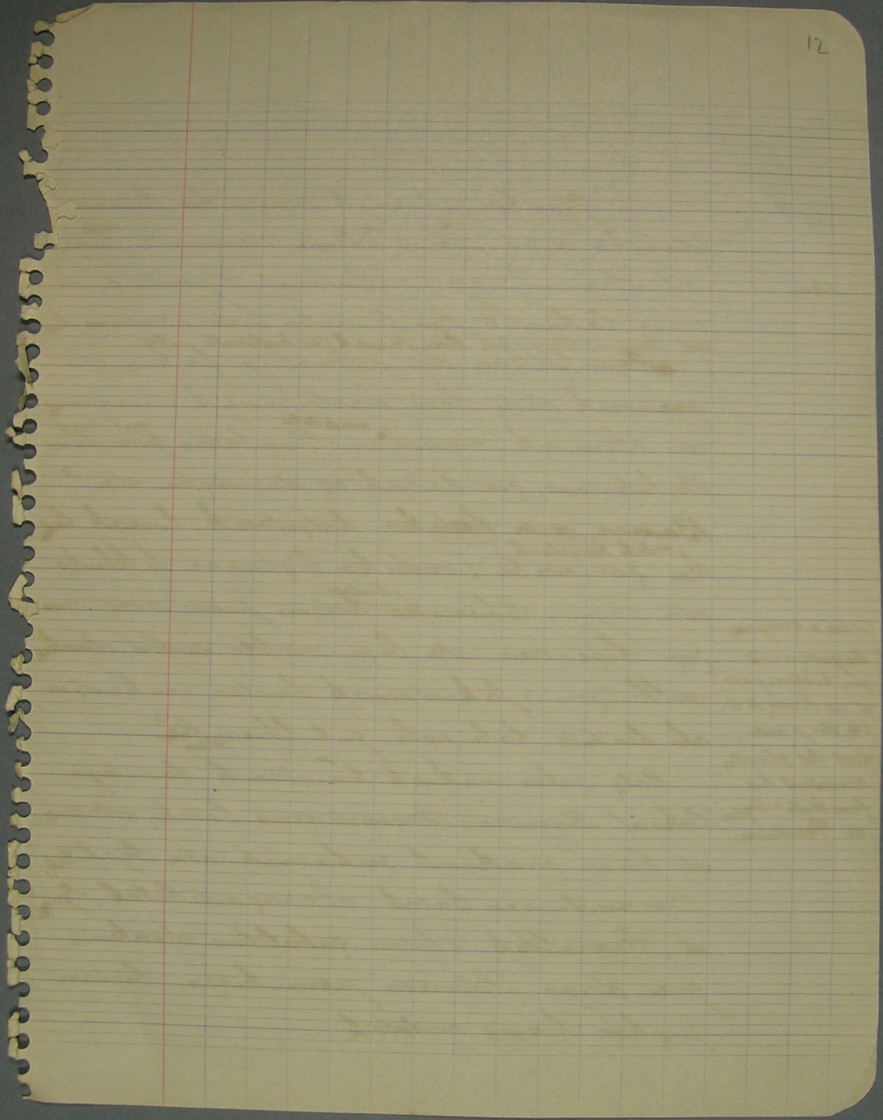
Et haatik, ^{men fdo regu} ~~de~~ Suta ex ^{horek} ~~horek~~ ^{horek} hatzak
han kamauka utzi gabe. Gizakio zaharren
^{mande upuanen} hata eskasik ez degeul Eskual. Berrian, ^{aitzak}
Kadaga: Echaik ondakin, abere herurki, giza-
naren tuosna eta esku. ^{berria} lan. Et dala ^{men} ~~men~~ ^{men} ~~men~~
rank bere berri dakharla. ^{men} ~~men~~ ^{men} ~~men~~ ^{men} ~~men~~ ^{men} ~~men~~
haren lehenagoko ^{gaiti} ~~gaiti~~ ^{gaiti} ~~gaiti~~ ^{gaiti} ~~gaiti~~ ^{gaiti} ~~gaiti~~
tur. achakan usnategen ohi daturte mundearan
hastapenak et leku gaiti. behinial.

nahar hien bho jakintzen kararachoferan

Eskual. Berrian berean baditugu jakintzen
horietarik; eta erin gauda Barandearan bat,
Eguren bat, Orreaga bat, Hurrealde bat haren
aipatu gabe

Jakintamaanak aiki Turpeko halqetan irakund.
zen ohi du ^{aiki} jakintamaanak, hala nola guk tiberron.

12

iburo

Giza kua zaharrak mendeko latorren
 iduriko dira: "bide ^{sen. 19} l'isua deramate ^{bide} l'argi."
 "i'herbeuren argi zabalera at agerita e' di-
 zena. E' haatik, hon hementea bide-ituruen has-
 iak ^{herbeuren argi} deratzen dira, ^{herbeuren argi} zahar ^{herbeuren argi} jachalera ^{herbeuren argi} galy
~~Herbeuren argi~~ da eskual giza kua eta
 urrunak eta bere hastapenak: urrunak
 eta i'herak, mendien ^{mendietan} i'her betan ^{galduta} galduta
 Bephetatean zer hatzak e' derazteku utzi?
 Baina ordea hatzak hatzetatik lurrak bera
^{orduko hatzetatik} Ra zer nahi: orduko begiaren lekuak
 eta argi. Leberuko ^{batan} hatzen jara, noiz nua
 zer begi-oro eta begi-molde eruten dambak
 sakhatzen: jakintsumek heiotan irakurtzen
 ahi baitate hala nola gut lileu ^{batan} ^{on}
 Hatz zahar irakurle horietatik badituzte
 Eskual Herriak: Barandiaran batek, Arana
 di-batek irakurle zaharrek eta Bephetatek,
 Barandiaran batek, Arana di-batek, Gu-
 da, Nuevaldek ildoak zabalduo daakute:
 qui dago ildoren jarraitzea, bidari-
 jekot horien ondoretik.

(VON a compari
 les gisement
 prehistoriques
 a' un livre, h. l.
 en du passé,
 dans les sites
 voisins de
 Jumièges (Voges
 de Radman)

Kestapenak, Lumentcha, Arminia, Kob-
 ederra, Bolinkoba, Atchurra, Ondaro,
 Atchuri eta Atzkoltcho; Nabaxan Zu-
 ñiga, Berroberria, Architondo eta Zu-
 garramurdiko Sorgin-Tezea; Gipuzkoan
 Ermitia, Urriaga, Lezetxe, Amalda eta
 Atzbitarte; Eiberoan Lasigiloaga eta
 Etcheberriko-Maria; Lapurdian Chach-
 no, Briogaina, Nabasia, Sarako Te-
 zea eta Kantoko Olla.

Ikhertuak ikherte, gure jakintsunak
 badute oraino nun zer egin, nun zer
 ikas. Aldoa abiatua dute, eta oraino
 bururatu.

Hatzak lur-achalean

Hastapenetako hatzaz aberats badu-
 gu ere eskual lur-bornea, eta duzue guti-
 ago aberats ^{gure} lur-achala. Lur-achaleko hat-
 zak, haatik, lur-bornekoen geroztikako-
 ak.

Abodin, Aedaitzen, Urbasan, Atzkorain,
 Gorbean, Murumendin eta beste asko to-
 kitan, kausitzen ditugu harrizko ma-

Bepkatarcan, ez dute ^{gizonak} harria bethi berdin
lanthue

3: Gizon hatzak - gizonak beru hatzak big.
Metaka ^{beru} ^{guztira} dituzte gizon hatzak ^{guztira} ^{beru}
zetegi-gatharretan; harria kopiozuzretarik eta
oro gainetela harria tresnetaririk asko.

"Beharra jaur handi eta eskot-emaile
haua": Beharrek du gizona ekharri har-
ma eta tresna munitatzerat, Datak ala
bedeak egia dute eskue jaur jaur ekhe-
arekin; harria eta harrietan idorrenaz
eta zorrota emetchenaz ^{beru}: su harria
ken, luzar ez da gizonak beste ekhe-
dixek epagutuko eta ^{beru} mendek "har-
ara" ko mendek ditzen ditaze.

Harria lanthue du behin eskailka ^{beru} ^{beru}
eta gero leguandez. Eta buru hoxtarik, ^{beru} ^{beru}
aroa jakintanek bi ordutan berechta
dute "harri zaharra" ^(Paleolitikoa) eta "harri berria" ^(beru)
(nichilique)

16
ren argi doia.

Badira gutartean jakintsunak, erne cia
biphil, hatz horien ikhertzeat bermate di-
zenak, hatz horietarik argiaren atxeratze-
rat lehiatu direnak. Aranqadi batek, Ba-
randiaran batek, Eguran batek, Hurreal-
de batek badute lan ederra eginik. Eta
beste zombitek ere, ez baititugu eraguta-
enak baietik aiphatzen. Horien esker, ez
gira gure iturburuez arras ilhun beltzean
jakitate eskas osoan.

Ez dugula oraino argi osorik, nahi
dute. Badute ere beldur bat ez du dugula
behin-behin argi zabalik. Bainan -
Saint Pierre-k diena - "argi-wratzea"
"ere gozo da, goizean goiz, ilhun bearen
"exdik" basterak ateratzen dituela ge-
"roaga-ta bereziago".

Hatzak lurpean.

Nun zer ikher badankala eskual lur-
rak, aithortzeko dugu, lanoki aithorteko
dugu. Eskual Herrian badugu ziki lur-
peko bezi hatz ihaurri.

ap. halquactan; othea eta iratza, goratasunetan
 kan. hementea, sakata, terra edo barri ondo
 zombait, arduaren chubur eta kochkor eta
 ankator. Uihana berantehaga aguta zen eta aqkar-
 ki hedatu, eskualdeag osoki jabetzearaino hant-
 Phagoa eta zuharra, hatza eta ametza ziren

2. lek
 hok
 Ekaroraren auzi...
 hok mendu...
 1. andara...
 baino hobeki...
 ditoraren...
 itardoki...
 abere...
 eta da...
 nasaiarik...

jarri orotan nasai; beren itzalpean zang-
 katela mendi-zelhaia.
 Abere hatzak: ^{(1) hant} Nasaiago eta garbiago di-
 tege: hain nasai eta garbi nun jakintu-
 zok tartet deitue jakintumak mendeak k-
 rochi. ahal ipan baitiki, bakhoteha, bere a-
 berearen egea...
 berretarik, aqphu dita: "ibai-zaldiaron aroa."

(epoque de l'hippopotame), "harpetako harpe-
 ren aroa" (epoque de l'Ours des cavernes), "i-
 phar-orkatparen aroa" (l'epoque du Renne).

Aqphatu atemateak gaina daretu ere beste-
 rik ere bazan: litar aroran de jant mota andana
 bat, adax bakhoteheko zombait, zaldia eta ^{ociano} ~~zaldia~~
 asko, basurde, idi, kankor eta beste. Itzi-
 cheheagoak ere abiatu ziren: otso, aqphi,
 hiena, celi eta asko ~~ociano~~ gure mendi-
 lareetan begi direnak oraino.

3: Gizon hotzak - Metako kausitzen di-
tugu gizonaren begitagi zaharretan: harpe-
etan et harroka maldetan. Batzemanak be-
dituzte gizonaren hezurak et aintzitez
gehiago haren tresnetarik et zuen barru-
etarik.

Ondeko tresnak gutiz gehienak, eta ber-
riki haste haste hartakoak, - harrizkoak
dira: su harriz edo piko harriz eginak.
Hortakotz ere baitatuzte mende ^{inbuz} hie
"Harri aroa" deitzen. Baina "Harri aroa"
bera ere jakintsunik bi zatkitan berehia
daukate, harriz eta lantza manerari
behatur: "Harri zaharrena" (Paleolitiko)
eta "Harri berriena" (Neolitiko). Bata
bere tresnak ^{gizonak} moldatu ditu gizonak, behin
harriz eskaildu "Harri zaharrena" aroa et
eta gero harriz leundu "Harri berriena" eta
Berantchago da gizona hezurkian
eta adarkian lantzari beronatu, bai et
ere bere egotzaren aphaintzari

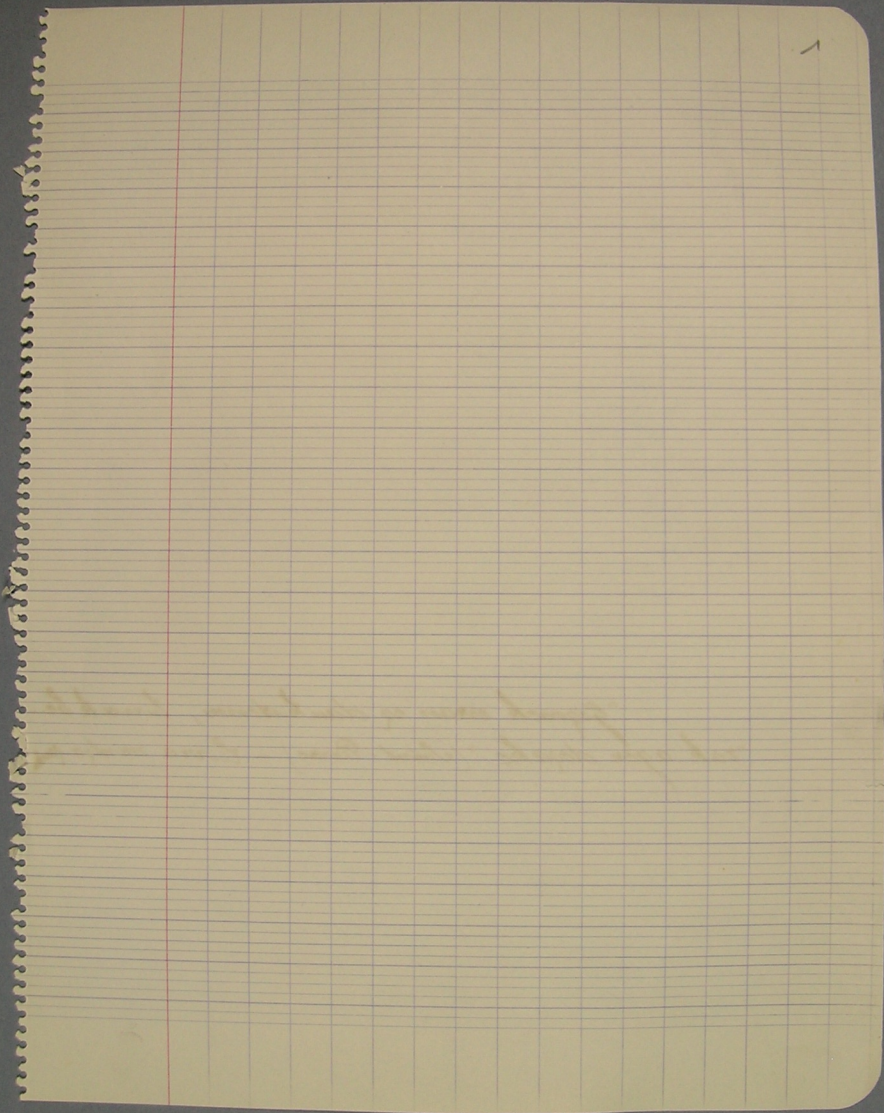
hain zabal batze, erdaraz "Solmens"
 ezaiten ohi baitzite Eskuaraz trago-
harririk deitzen ditugu.

~~hain harririk harririk ezaiten darten~~
 kolako ~~harririk~~ ~~ezaiten~~ ~~ezaiten~~ ~~ezaiten~~
 Baitzak ~~ezaiten~~ ~~ezaiten~~ ~~ezaiten~~ ~~ezaiten~~
 Baitzak ^{Orduko gizonak} ~~ezaiten~~ ~~ezaiten~~ ~~ezaiten~~ ~~ezaiten~~
 horien ^{ohi} ziztizten (beren hilak), buruz men-
 dealerat eta zangoz ekhaldlerat. Horietan
 ohi dute harri horiek jende cheheari be-
 tidanik kolako latz bat bihotzerat e-
 man? Ez dituzte ~~ezaiten~~ deitzen batze-
 ck Mairuetcheak, basteck Jorginetche-
 ak edo oraino Baxtarotcheak?

Ban. hemenko, trago-harrien inguruan, ihu-
 ten ahal dira harri batze buruan landa-
 suak chut: chuta. Harri-luzeak deitzen
 ditugu eskuaraz eta erdaraz menhir.
 Hain ere norbaiten ohoretan eto zerbaite
 orhoit ~~ezaiten~~ ezaiten. Kolako harriak kausitzen
 ditugu Mokuan, Irigorri, Juskadin eta
 Alabosti. Dukat zambait tokitan ezaiten
 diotela Mairubaxatzeak.

(6)

1

"Gigonek orrasan ez daukutenon, lurak be-
"rak ager dezake" (Saint-Pierre) - Lurra misto gait

2

Lehen zatua: Juxta Hastapenak.

Hatpetarik Aegitak

Hurburuan argi zabalerat agertu baino,
lehen, latsak bide ikua lurpea derama eskotan.
Ez hatik ardura lux achalerat bidearen seinu.
leak eman gabe. Alalaber jendakia zaharrenak.
Jens guti dakigu heien hastapenak; bainan be.
ren hatzak utzi derazkute. Eta hatz horietatik
argi bide ditugu mendeen buruan, eta kusten
baizantzukete orduko bezi-molde eta arak, ord.
ko goiti-behietak.

1. Hatzak.

Lurak, alaina, eraitan dakhar bere bezi.
Hastapen heietan, arbaso urrunak etheerik ez
zuten: harpeetan bezi pizen.

Non kean hatzak?

Harpe eskasik ez dena Eskual-berrian, lekona
go-eta zombait arbaso-laxaz - gizonaren egoitza
iponak. Isturitzen garteluko harpeak, Kortepeak;

"Baionan, herriak daukan exakustoki eder-
rean, Ibiurteko orhaitzarriak; Jonostian, Steq-
"bitartekoak eta Aralarrekoak; Jeugnan, Najartan
"harrien hegian atzeman herri eta bertze; Gasteizen
"Okinako hobekoak, bai da ere Apeaiko hilari-
"koak; Murgian, Aiten ikastolan, Rasko herri
"eta abar Kuartongoa hobetik eta Maizuelan
"eta ho herrietik" (Saint. Pierre

Santimamintekoen entzutea noiz ez du? Batez ala
 bestean orhoitzgarri zakerrez per nahi hartzena
 badute gauea horietan okupatzen diren jorkintze
 nek. Eta, bi toki nautsi horien inguruan, zambat
 beste beren aberastasuna k dituztenak. ^{gurek} ^{gurek}
 herrietan bat ez bide da beren ^{berre} harpe gubakoz
 ez dituenik. Hauxe kumitka heldu jarraitu eta
 ipinak lumaxen puntaratz. Aip. hagarriena k. Bizkain,
 Laperra, Luontecha, Orenia, Bolinkoba,
 Balgola, Jentilpebi, Solaxipa, Kobaderra,
 Atchurra, Atchuri, Aizkolteko, Gipuzkoa,
 Cronita, Urteaga, Lezteke, Arnalde, Aizbi-
 tarte; Nabarran, Euinga, Berroberria, E-
 chotoa, Atehilonda, Lapurdin, Iruako Lezia,
 Kambak Otha, Leuntzako Nabarra, Bidarteko
 Chachino, Liberoan, Lasigiloga (Jabara),
 Etcheberriko-Karbia (Kamu. zutaga) - Harpe
 horietarikako per nahi tesna ^{gurek} ikhes
 dituzte Baionako, Donostiako, Iruñako eta
 Gasteizko "musée" direlako era luotokietan.

Per hata?

Aipatu tokietan asko gauea hartzen dute
 guze ikertzaile berririk: gutxi gheienak harpe.

• On a comparé les gisements préhistori-
ques à un livre, le livre du passé, dont les strates
seraient les feuillets (La préhistoire de Peabody
p. 29)

koak. Horietatik ere dituzte mende urtean haiek
deitzen ohi "harriz aroa". Gizonak ez baitzuen
zeraz eta harriz beste ekiteak eragutzean boz
tezenen moldatzeak. Gerochago haatik lotue
zen hezuraren lantzeari, bai eta orkatz edo
idi basan adarkearen moldatzeari. Erasmotan
Onduko abere ipigarririk bihurtzeko gizonak le-
har zitezen harinak: beren harmanik arduren.
koak zitezen harri. leche batze, gonibetaren
uderizat eginak, hanka, hanka, harriz harriz,
jox eskatka eginak behin eta gerochago harriz
legunduz. Nigkorak ere baitzuten gisa beren
leginak, chichelak. Gizonaren teusnekilan baten,
kautzen ditugu ere abereen hezurkiak noiz
zer abere suete zabilan gure eskualde hontan
orakasten deraukutenak. Lekeko dira orak
abere suete begi ipon dela hemes guind:
orai toki berostakoetarik, sarriz gure hotzeta
etarik, batze animalak koak besteak hazi chaga
elefantz, zer nahi, adar bakharra zombait, orai
eta orkatz eta jada, oraitko abereetanik,
zaldi, lehoi, hartz, idi, konkor, musar,
cebi, eta abar. Beraz, beraziki abere hontan

(7)

aque
tpatzen

st

ditte:

1000
1000
1000
1000

1
Bawrak, ikas-azue
eskuaraz mintzatzen

Eskualdun liburua

Eskuaratik erdaratat

Eskual-Herriak bere onhasunak ditu:

1. gizonak

2. etchea

3. herria

4. mintzaina

Lehen zathia

Gizonak

Gizona gizon

saskitak ere

1. Gure ithurburuak

Zaharrak gira gure lurraan, ikharagarri zaharrak. Noizdanik othe gaude hemen kokatuta? Nunitik dathorrigiqu gure odol eta giza-kiaaren molde berezia? Cain bidetan gaindi bildu ginen huraadino? Badira hogoi-ta bortz, gu baino lehen ibeli direnak aspaldiko mende hoien ilhunen, argi zerbaiten ondotik. Ikhusi ala ez ikhusi, ikhusiarena egun dute betarik askok, norik bere usteak epiazen itxuran jauntziarik, atheratu deraukigute nahas-mahas erakospenez multzoka gure ithurburuaz. Ausartiaz nauzi direnak ez dira bethi jakitatez lehenak. Gisa dira duda-mudak egiazko jakintsunen ahoan ere, halakoa delarik solasa: zaila gure ithurburuaren solasa baino gaitzagorik ez omen dago Europako mendealean.

Amazubero

1. Nos origines

Nous sommes vieux, terriblement vieux sur notre terre. Depuis quand sommes-nous établis ici? D'où nous viennent la teneur particulière de notre sang, notre nationalité propre? Par quels chemins sommes nous parvenus jusqu'ici? Bien d'autres, avant nous ont cherché à percer les ténèbres de ces siècles lointains. Ont-ils perçu quelque clarté? n'ont-ils vu aucune lueur? Beaucoup d'entre eux ont fait comme s'ils avaient vu et, après avoir revêtu leurs opinions des atours de la vérité, ils nous ont servi, en orac, de multiples renseignements sur nos origines. Ceux qui l'emportent par l'audace ne sont pas nécessairement les premiers par la science. Même dans la bouche des vrais savants, l'hésitation est de mise quand le problème est de cette nature: c'est à dire ardue. Or il semble bien que, dans l'Europe occidentale, il n'y a pas de problème plus difficile que celui de nos origines.

Hetologia

Aho, bouche
Aragi, lumière, clarté
Ahko, beaucoup
Atheratu (athera+tu), sortir
Ausartzia, audace, intrépidité
Berezi, particulier, propre
Bide, chemin, voie
Bildu (bil+du), réunir, rassembler

Duda-muda, doute, hésitation
Egia, vérité
Erakatsi (erako+si), enseigner
Ethorri (ethora+i), venir
Gaitz, (1°) mal, (2°) difficile
Giza, prairie de gips, honneur
Hiti (ibiti+i), marcher
Khusi (khusi+i), voir

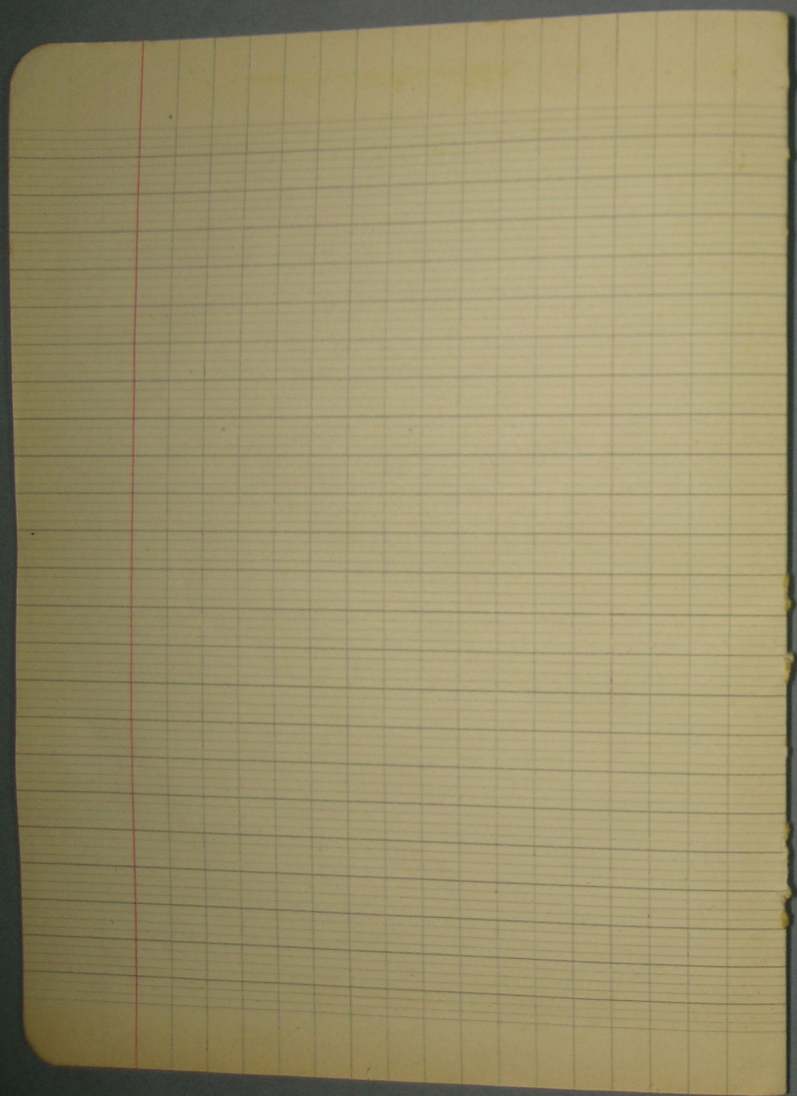
Estas diren hitiak egar

Non? danik othe dira Estkuoldumak Es-
kual. Herrian ak? Jure ez
erbaitean ondotik dabilte aspaldian jakintsu-
nak. Baiman ez dute oraino a argitua
Lombetek nahas-mahas atheratu deraugkuten
ak ez dira oro k. Badira, alaina,
baino a gehiago dutenak eta as-
kok qat daukate beren ak!

Vocabulaire

Khunbe, obscurité, ténèbres
Khurburu, source, origine
Jakin, savoir, apprendre
Jantzi, vêtement - vêtu
Ahura, apparence
Kokatu (koka+tu), établir
Lur, terre
Mende, siècle
Mendeal, occident, ouest
Mulpo, tas, morceau
Nausi, maître
Odol, sang
Solas, parole, discours
Obste, opinion, avis
Tahan, vicil, ancien
Tail, corce, résistant

Depuis quand les Basques sont-ils
établis au Pays-Basque? Les savants sont de-
puis longtemps à la recherche de quelque lumière
sur nos origines. Mais ils n'ont pas encore éclair-
ci la question. Parmi les hypothèses que certains
nous ont servies pêle-mêle, toutes ne sont pas vraies.
Il y en a, en effet, qui ont plus d'audace que de
science et beaucoup tiennent leurs opinions pour
vérités

Eskual-Herria

Er dauka Eskual-Herririk ezazu
landia munduan - goren goren, berriz hain bat
kilometra zabalasunean.

Aro gochoa da Eskual-Herriko aroa. Nihun
guti kausi daiteke toki bat, ^{hain} beru bati.
Tik bertarat, baina hain ezatet denik

zure iturburuak? noiz ezan deza-
ke noiz eta nuntik diren Eskualdunak orain
Eskual-Herria ^{eragiten} duzuen choko hunkerat bilduak?
Mendiko kaitak ez dituzia erroak lurreran ezan,
eta urun zabalduak? Eta mendiko kaitzaren zit
Cada Eskualdunak.

Bizkitartean ezan da: beru gati. behar beru
atartarala lurrak dabilen. Funtzio funtzio je-
kiosuarek irabazten daket irabazten aipatu
ber ez dauka ^{al} lurrak beru ezatetan? Landare ondoko,
alere hezurke gizonaren esku lan, eta eta, beru
ta bertarat hor dauka bakhotcha beru Cherran
kokatua. Bala nota funtzio funtzio lurrak beru
landara.

Introduction

« Étudier le basque ? à quoi bon ! » se disent ceux qui, dans les ~~choix~~ ne recherchent que ~~leur~~ utilité. Et de fait, on peut, même au Pays Basque, se passer de basque.

Mais, grâce à Dieu, l'utilité n'est pas la seule source d'intérêt; et nombreuses sont ^{de nos jours} qui s'intéressent aux études basques. Obvions que l'obscure mérite bien l'attention non seulement des savants mais encore ~~de~~ public cultivé. Et la mer-
te:

1. par le mystère de ses origines. On peut affirmer que le basque n'a guère varié depuis le XVI. siècle où paraissent les premiers écrits basques. Mais, ~~on~~ ^{les écrits} ~~ne~~ ^{de nous} ~~avons~~ ^{en} ~~on~~ ^à ~~on~~ ^a, concernant les origines basques, émis bien des hypothèses et des ~~des~~ ^{des} fantaisistes. Cependant on peut affirmer que les Aquitains et les Vascons qui vivaient entre le Garonne et l'Èbre parlaient ^{de} une langue apparentée au basque. Et l'on peut affirmer. On ~~peut~~ ^{peut} même app. ~~seulement~~ ^{seulement} découvrir des similitudes entre le basque et les langues caucasiennes qui permettent de faire remonter ^{les origines} ~~les origines~~ jusqu'à l'âge néolithique.

Et par l'originalité de sa structure. Bien que le basque se divise en de nombreuses dialectes, elle a gardé son unité. Il est différent dans la diversité et se différencie des idiomes qui l'entourent et, tout en leur empruntant énormément, il a gardé sa structure propre. Comme le dit Philippe Bégue, « tel un roc », il a résisté à la marée des langues indo-européennes. Une dans la diversité, simplicité dans la complexité : c'est ~~ce~~ la caractéristique du basque, et bien qu'on a pu dire que le verbe basque, contrairement aux autres langues, « ne possède aucune exception ».

Gure Mendiak

Ez dugu Eskual-Berriko mendi-es-
 kasik — gure mendiek ez dute itxura garra,
 zamburrua kaskoa larritchea badute ere, sin-
 hitzek aldapak estaliak dituzte oihanez — Cha-
 beron dira Eskual-Berriko mendi-gorenak —
 Haspandareek lortua maite dute. Ez dea Baq-
 parne altzoran daukan mendia? — Chuitoko ze-
 laia zelai-joria da Garaziko jorianetarik — Chi-
 amendi Eskual-Berriko mendietan aipagarrienetakoa
 bat da. Bost kasko badute; baimen Frantsisko al-
 detik ez da hiru baizik ageri eta hortakotz dute
 Frantsesek deitzen ^{Agamenye} "Le Gros Couronnes", Malda er-
 ditutan du zelaitz bat Belshagagna deitua —
 Larzun kaskotik urrun ikhuz gertatzen man-
 diaren oinetan ordokia — Le kumberritik Lar-
 zenat mendia dehanak bidan kausitzen du
 eskalerrak bezala mailka mailka altzatzen
 dena — Urtsu-gotan dituzte lekorenak eta gertatzen
 beren etheak hekatzen — San Adrian deitua man-
 diko harpe batean bada saindu horren gertatzen
 eta haran ahortatzen dituzten dira bai Alabax
 bai Guipuzkoatik.

Elkurrak daukanean ichilik mendia
Lurpean, elkurpean, alha da bigia. / Oan

Eskuat Herriaren gaiti-behuta.

Lehen zathea

Isturitzeko ikerketatik
Bergarako artzainetat.

Noiz eta nunitik ohe ditugu Eskual-
dunak, orac Eskual Herria erazaten diogun
choko hantarat bidelake?

Bega best bide da jakin nahi luketenek;
Bainan nota zelta mendeen segerezia? Hori-
zak erreak barna dauzka mendean, Eskual
gizakiak buruago alburburuak mendetan.